

MİTOLOJİ VE SANAT İLİŞKİSİNDE BİRLEŞİK FİGÜRLÜ HAYVANLARIN SANAT ESERLERİNDEKİ YERİ

Mehmet YÜCEL

Şanlıurfa Kazancı Bedih Güzel Sanatlar Lisesi, mamoste063@gmail.com, Orcid: 00000002-3355-5980

Prof. Dr. Muhammet Emin KAYSERİLİ

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitim, m.eminkayserili@atauni.edu.tr,
Orcid: 0000000330722352

Özet

İnsanlığın var olduğu kadar eski dönemlere uzanan mitler uygarlıkların inanışlarının yanı sıra sanat eserlerinde de etkili olmuştur. Henüz yazı dilinin olmadığı dönemlerden günümüze kadar gelen sanat eserleri insanoğlunun inanışları, mitleri ve yasayıları hakkında birçok bilgi sunmaktadır.

Tarih öncesi dönemlerde yaşamış olan insanoğlu anlam veremediği ya da üstesinden gelemediği olayları bir takım nesne, figür ve kavramı sanat yoluyla anlatımlara dönüştürerek anlamlar yüklemiştir. Bu yönüyle düşünüldüğünde mitoloji ve sanatın birbirleriyle doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli mitlerde yer alan öykü ve öykülerde yer alan tanrı- tanrıça, hayvan figürleri ve evrene ait sembol Paleolitik çağlardan başlayarak sonraki dönemlerde de sanat eserlerinin konuları arasında olmuştur. Farklı coğrafya ve dönemlerde çıkan eserler bu figürler arasında farklılıklar olduğu gibi benzerlikler olduğunu da göstermiştir. Sanat eserlerinde ele alınan hayvan figürleri gerçek görüntülerinin yanı sıra doğaüstü görünüşleri de sıklıkla kullanılmıştır. Güç, asalet, koruyuculuk gibi kavramlara karşılık gelen yırtıcı hayvanların birleşiminden oluşan figürlerin yanı sıra insan hayvan karışımı figürlerde işlenmiştir. Ayrıca güzellik, nazar, uzun ömür gibi kavramlara karşılık gelen hayvan figürleri de sanat eserlerinin konuları arasında yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Mitoloji, Sanat, Sfenks

Abstract

Myths dating back to ancient times as far as humanity exists have been influential in the beliefs of civilizations as well as in works of art. The works of art that have come down to the present day from the periods when there was no written language yet offer a lot of information about the beliefs, myths and laws of mankind.

Mankind, who lived in prehistoric times, has loaded meanings by transforming a number of objects, figures and concepts into expressions through art, events that it cannot make sense of or overcome. Considering this aspect, it is possible to say that mythology and art are directly related to each other. The god-goddess, animal figures and symbols belonging to the universe, which are included in stories and stories contained in various myths, have been among the subjects of works of art in subsequent periods starting from the Pale Decadent ages. The works published in different geographies and Decencies have shown that there are similarities as well as differences between these figures. The animal figures treated in the works of art were often used for their supernatural appearance, as well as their real images. In addition to the figures consisting of a combination of predatory animals corresponding to concepts such as power,

nobility, protectiveness, a mixture of human animals was embroidered on the figures. In addition, animal figures corresponding to concepts such as beauty, evil eye, Decency and longevity have also been among the subjects of his artworks.

Keywords: Mythology, Art, Sphinx

Giriş

İnsanoğlunun anlam vermediği ve üstesinden gelemediği doğa olaylarının çeşitli kavram, figür veya nesnelere bağdaştırılarak anlatımlara dönüşmesi sonucu mitlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Mit sözcüğü ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Baynes'e göre (2004) mitoloji varlığı kanıtlanmayan, ruhsal ve toplumsal anlamların doğa olayları ve evrenle ilişkilendirilip somut görünümlere kavuşturulmasıdır. Bu tanımdan yola çıkarak, insanın evreni ve kendi varoluşu ile ilgili süreci anlama çabalarıyla kurgulanmış öykü ve figürlerin toplumların tarih, kültür ve inançlarında yer edinmesi olarak tanımlanabilir. İnsan toplulukları her ne kadar farklı coğrafi bölgelerde yaşamış olsa da, birbirleriyle benzerlikler gösteren mitolojik kökenli öykü ve figürlere sahip olmuşlardır. Bu benzerliklerin sebebi iki düşünceye dayandırılabilir. Aynı kaygıları yaşayan insanoğlunun olay ve figürleri benzer biçimlerde zihinde canlandırmaları ya da savaş, göç, ticaret gibi nedenlere bağlı olarak toplumlar arasındaki ilişkinin sonucu da olabilir. Öykü ve figürler arasındaki farklılıklar ise coğrafi-iklimsel farklılıkların yanı sıra zihinde kurgulanma biçimindeki değişkenlikler nedeniyle olduğu ifade edilebilir.

Mitolojik öykü ve figürlerin kökenlerinin çok eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Çok tanrılı inanışların var olduğu dönemlerden itibaren farklı coğrafi bölgelerde yaşamış olan milletlerin mitolojik öyküleriyle karşılaşmaktadır. Genellikle yaratılış, varoluş, kahramanlık gibi konuların ele alındığı çeşitli uygarlıklara ait mitler ortaya çıkmıştır. Sümer mitolojisindeki Gılgamış destanı, Türk mitolojisindeki Ergenekon destanı, Hint mitolojisindeki 'Hiranyagarbha' örnek gösterilebilir. Bu mitlere paralel olarak bazı figür ve semboller mitik öykülerin ana figürleri olmuştur. İnsanoğlu yaratılışından günümüze kadar kendi varlığının yanı sıra doğa olayları, evrenin oluşumu ve ölümden sonraki yaşama dair gizemleri çözmeye yönelik çabalar içerisinde olmuştur. Evrende var olan her şeyi tanrı, tanrıçalar, çeşitli hayvan, bitki ve sembollerle özdeşleştirerek anlamlar yüklemiştir. Jung'un Arketip Kuramına göre her mitolojik karakter, olayların gelişimine neden olduğuna inandığı bilinçaltındaki kalıplara karşılık gelmektedir. Tanrı, tanrıça, çeşitli anlamlara karşılık gelen hayvan figürleri ya da evrene ait semboller pek çok insanın bilinçaltında benzer biçimlerde (Jung, Akt. Yılmaz,2018). Doğa Mitolojisi kuramını savunan Max Müller mitleri, doğadaki varlıklar ve olayların kişileştirilmelerinden kaynaklandığını dile getirir. Müller'e göre her bir öykünün ya da figürün kökü herhangi bir tabiat olayını bildirir (Müller, Akt. Bayat 2005). Mitolojik kökenli öykülerde geçen figürler incelendiğinde tanrı-tanrıça, hayvan figürleri ve evrene ait semboller ön plana çıkmaktadır. Bunlardan en ilginç olanı hayvan figürleridir. Kimi zaman gerçek görüntüleriyle karşımıza çıkan bu figürler bazen de insan hayvan karışımı veya farklı hayvan türlerinin birleşiminden oluşan biçimlerde karşımıza çıkmışlardır.

Arkaik dönem topluluklarında insan-hayvan ilişkisinin çok boyutlu ve karmaşık olduğu bilinmektedir. Timur'a göre (2016) hayvan figürleri bazen tabiat olaylarının düzenleyicisi bazen de insanoğlunun korkularının sonucu olarak kutsallaştırılmıştır. Çağlar öncesi dönemlerde yaşamış olan insanoğlunun bilinçaltında çeşitli anlamlar barındıran hayvan figürleri, kimi zaman doğaüstü figürlere dönüşerek insan hayvan karışımı ya da farklı

hayvanların birleşiminden oluşan melez biçimlerde sanat eserlerinde yer edinmişlerdir. Armutak'a göre (2004) Zoomorfizm evresinde insanlar tanrıları hayvan biçiminde varlıklar olarak düşünürken, sonraki süreçte insan biçiminde düşünmüşlerdir. Bazıları asalet, koruyucu güç, güzellik, bereket gibi anlamları sembolize ederken bazıları da kötülüğü sembolize etmişlerdir. Dönemin insanının inanışlarının yansıması olan bu figürler incelendiğinde kartal, akbaba, aslan gibi yırtıcıların yanı sıra yakın ilişki içerisinde oldukları ceylan, at, koç, kuş, balık ve boğa gibi figürler ön plana çıkmaktadır. Bu figürlerin dışında yılan, akrep, örümcek gibi sürüngenler de arkaik dönem insanının inanışlarında önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Mitoloji ve sanat ilişkisi üzerinde durulması gereken konulardan birisidir. Mitler hakkında bilgi edinmemizi sağlayan başlıca kaynakların, günümüze kadar ulaşmış olan sözlü, yazılı ve görsel sanat eserlerinden oluştuğu söylenebilir. Bu eserlerde yer alan hayvan figürleri gerçek görüntülerinin yanı sıra zihinde barındırdığı farklı anlamlar sayesinde gerçeküstü görüntülerle de ele alınmışlardır.

Amaç

Bu araştırmada Paleolitik çağlardan günümüze kadar gelen sanat eserlerinde ele alınan melez hayvan figürlerinin hangileri olduğunu, hangi kavramlara karşılık geldiğini ve aralarındaki benzerlik ve farklılıklarını saptamak amaçlanmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Konuyla bağlantılı Literatür taraması yapılarak araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuş, farklı dönem ve coğrafyalara ait eserler incelenerek bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Hayvan sembolizminde birçok figür yer almasına rağmen güç ve asaleti temsil eden hayvanların ağırlıklı oluşu dikkat çekmektedir. Mısır ve İran mitlerinde Kartal güneş tanrısının sembolü olarak kabul edilmiştir. İskandinav mitolojisinde tanrıların tanrısı olan Votan kartal görünümündedir. Yunan mitolojisinde Zeus'u temsil eder. Geleneksel Türk inanışı olan Şamanizm'de şamanın ruhu gök tanrının sembolü olarak kabul edilir. Birleşik figürlü hayvan sembolizminin sanat eserlerindeki yansımalarının Neolitik dönemlerden başlayarak sonraki süreçte devam ettiği söylenebilir. Melez hayvan figürlerinin ele alındığı ilk örneklerle neolitik dönem sanatında karşılaşılmaktadır. Neolitik dönem inanışlarında akbabalar ölümlerin ruhlarını diğer dünyaya taşıyan figürler olarak kabul edilmiştir. Nevali Çori'de bulunan kireç taşıdan yontularak yapılmış olan şekil 1 incelendiğinde, iki insan başının üzerinde duran bir yırtıcı dikkat çekmektedir. Kahyaoğlu (2018) bu totemde, bir beden üzerinde yükselen bir yırtıcı kuşun iki insan kafasını kavramasını betimlendiğini ifade etmiştir.

Şekil 1

Birleşik figürlü totem M.Ö. 8-10 Bin

<https://kaynaklartarih.blogspot.com/2018/04/nevali-corinin-kesfi.html> (05.05.2021)

Nevali Çori’de bulunan diğer bir totem (şekil 2) akbaba başlı, insan gövdeli olarak betimlenmiştir. Bu totemin kutsal bir anneden, tanrıçadan doğan kutsal bir bebek senaryosunu anlatıyor olması muhtemeldir. İç içe geçmiş figürler bir bedende birleşerek doğum aşamasının betimlendiği düşünülen doğum sırasındaki bir görüntü, kadının elleri, bacakları ve bebek imgesi dikkat çekmektedir.

Şekil 2

Birleşik figürlü totemler, M.Ö. 8-10 Bin

<https://www.kulturservisi.com/p/tasin-kulaklari-var-klaus-bey> (09.05.2021)

Neolitik dönemde kafatası kültü inancının olduğu bilinmektedir. İnsan kafasının ruhu simgelediği, akbabaların da ölmüş kişinin ruhunu ölümden sonraki dünyaya taşıdığına inanılmaktaydı. Figürlerin toplumsal kültür içindeki anlamları ve yerleri üzerine düşünüldüğünde dönemin inançlarıyla bağlantılı olduğu açıktır. Neolitik dönem inanışları ve sanatında hayvan sembolizmi hakkında bilgiler sunan örneklerden birisi de geçmişi M.Ö.11. Bin yıllarına kadar uzanan Göbeklitepe’de bulunan T biçimli dikili taşlardır. Gün yüzüne çıkarılmış olan T biçimli taşlar incelendiğinde, taşların geniş yüzeylerinde çeşitli hayvan figürlerinin alçak kabartma tekniği ile kazındığı anlaşılmaktadır. Bu dikili taşlardan en ilginç olanı, D yapısı içerisinde yer alan 43 numaralı dikili taştır (Smitdh,2007. Diğer taşlarda yer alan kazımalardan farklı olarak dinsel bir ayini sembolize ettiği düşünülen bir kompozisyon yer almaktadır. Şekil 3 incelendiğinde, akbaba başlı, insan gövdeli bir figür dikkat çekmektedir. Kanat ya da el olarak yorumlayabileceğimiz yerde güneş olarak yorumlanabilecek bir daire bulunmaktadır. Göbeklitepe kazısı başkanı olan Smitdh, stel üzerindeki figürün pelerine benzer bir tür özel kıyafet giydiğini, bu figürün olasılıkla bir rahibi temsil ettiğini belirtmiştir(Smitdh,2007). Stel üzerindeki görüntünün bir ayinin düzenleme anı ile ilgili olduğu söylenebilir. Figür biçimsel olarak geleneksel Türk inancında önemli bir rolü olan Şamanları anımsatmaktadır. Geleneksel Türk inancında önemli bir rolü bulunan Şamanların da kartal kanatlarını andıran kıyafet ve masklar takarak dini ayinleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Armutak’a göre (2004) Yakut Türklerinde, ilk Şaman gök tanrının sembolü olan bir kartaldan türemiştir. Şamanlarında ayinler sırasında kartal kıyafetine benzer bir pelerin giydikleri bilinmektedir.

Şekil 3

T biçimli Dikili Taş, Göbeklitepe, M.Ö.11 Bin

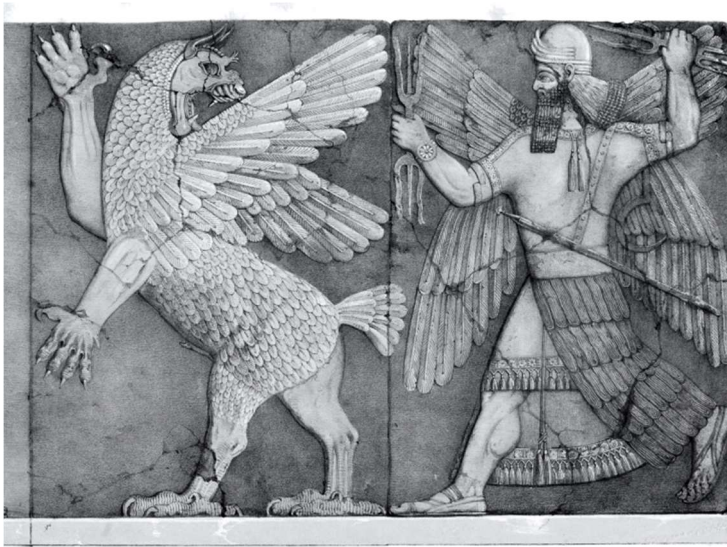

<https://indigodergisi.com/2017/05/gobeklitepe-sirri> (11.05.2021)

Mitlerde sıklıkla karşılaşılan figürlerden olan yırtıcı kuşlardan birisi de Akat’lılarda Anzu, İran’da Simurg, Hindlilerde Garuda Türklerde Anka kuşu olarak bilinen dev yaratıktır. Çeşitli efsanelerde geçen, yaşamı ve yeniden doğuşu temsil eden figür efsanevi bir yaratık olarak bilinir. Anka kuşu çeşitli efsanelerde geçmektedir. Bu figürün öykülerdeki biçimi göz önüne alındığında kanatları ve kuyruğu uzun, her hayvandan bir işaret taşıyan bir kuş olarak

tanımlanması aynı figürün farklı isimlerle mitolojilerde anıldığına işaret etmektedir. İran mitolojisinde de benzer özelliklerde olan yaratık Simurg olarak anılmıştır. İlk yazılı kaynaklardan olan Gılgamış destanında Huluppu Ağacı ve Zu Kuşundan bahsedilmektedir. Fırat ırmağı kıyısında bulunan ve Huluppu olarak adlandırılan ağacın kuvvetli bir fırtına ile söküldüğü, sonrasında, ağacın tanrıça İnanna tarafından Uruk şehrindeki bahçesine getirilip dikildiğinden bahsedilmektedir. Zamanla bu ağacın büyüdüğü ancak kurumaya yüz tuttuğu ifade edilmiştir. Bu durumun sebebinin ağacın üzerinde yuva yapan dev bir kuş ve köklerinde ise dev bir yılanın yaşadığına inanılmıştır. Dev kuşun Zu olarak adlandırıldığı, Gılgamış'ın yılanı öldürdüğü dev kuşun ise yavrusunu alarak bilinmezliğe gittiği belirtilmiştir (Kramer, 1999). Öyküde geçen Huluppu ağacının söğüt ağacı (kutsal hayat ağacı) olduğu tahmin edilmektedir. Öyküde geçen Zu kuşu biçim, boyut ve her hayvandan bir iz taşıması bakımından çeşitli milletlerin mitolojisinde yer alan Simurg, Garuda, Anka kuşları ile benzerlik göstermektedir. Öztürk ise bu öyküyü şu şekilde yorumlamıştır. Tanrı Enlil'in hizmetinde olan devasa yaratık Anzu, kader tabletlerini çalarak çöle kaçmıştır. Tanrı Enlil kader tabletlerini geri almaları için Lugalbanda'yı Anzu'nun peşinden göndermiş, Lugalbanda kuşu öldürerek tabletleri geri getirmiştir. Bu kuş Sümerlerde İmdugud adıyla anılmıştır.

Şekil 4

<https://ozhanozturk.com/2019/01/25/anzu-mitoloji/> (26.01.2023)

Neolitik dönem ve sonrası uygarlıkların sanat eserlerinde hayvan sembolizmi oldukça etkilidir. Akad dönemi hükümdarlarının gücünü ve ideolojilerini yansıtmak amacıyla krallara atfedilen duvar yontularında genellikle insan başlı ve gücü temsil eden hayvanların birleşiminden oluşan figürlerin türetildiği söylenebilir. Akad döneminde, 2. Sargon'un sarayı için yapılmış olan Lamassu kabartması (şekil 5) incelendiğinde; insan başlı, aslan gövdeli, kartal kanatlarına sahip ve ayakları ise boğa olarak tasarlanan figürler ön plana çıkmaktadır. Gövdedeki kaslar, kanatlar detaylı bir şekilde yapılmıştır. Gücü temsil eden tüm hayvan figürleri bir vücutta birleştirilerek doğaüstü bir görünüm kazandırılmıştır.

Şekil 5

Lamasu Kabartması, M.Ö. 800

<https://www.sanatenstitusu.com/asur-sanati> (26.05.2021)

Antik Mısır krallarının gücünü temsil eden sanat eserlerinde de benzer biçimlerde figürler kullanılmıştır. Sfenks adıyla bilinen figürler dönemin hükümdarları ile ilişkilendirilmişlerdir. Mısır uygarlığının en bilinen heykellerinden birisi olan Giza Sfenksi (şekil 6) yüzü doğu yönüne bir biçimde tasarlanmıştır. Bunun nedeninin güneş tanrısı Ra'ya saygı niteliğinde düşünüldüğü söylenebilir.

Şekil 7

Giza Sfenksi, M.Ö. 2723-2563

<https://alternatifdunyam.com/sfenks-nedir-mitolojik-yaratiklar-serisi> (22.06.2021)

Mezopotamya kökenli melez hayvan figürleri gerek ticaret gerekse istila ve savaşlar sonucunda zaman içinde kültürler arasındaki etkileşimlerle birlikte farklı bölgelerde de kullanılmaya başlanmıştır. Başlarda tapınak, saray ve şehirlerin girişlerinde devasa boyutlarda karşılaştığımız figürler zamanla mimari yapıların süslemelerinde de kullanılmıştır. Gücü temsil eden hayvan figürlerinin yanı sıra farklı hayvan figürlerinin de kullanılması sanat alanında bir yenilik olarak düşünülebilir. Temur'a göre (2016) ilk örnekleri erkek yüzlü aslan gövdeli olan bu figürler dönemin Suriyeli sanatçıların kanat eklemeleriyle biçimsel olarak benzerlik gösterse de kadın yüzü kullanılarak değişime uğramıştır. Yunan sanatında sıkça görülen Sfenksler birtakım doğulu özelliklerini bünyesinde barındırsa da zamanla kendine özgü biçimine kavuşarak Yunan sanatına ait bir görünüme kavuşmuştur. Antik Yunan sanatıyla

birlikte Sfenksler (şekil 8,9) aslan dışında farklı hayvanların gövdesiyle, dişi bir figür olarak karşımıza çıkmıştır.

Şekil 8

Şekil 9

Yunan Sfenks Örnekleri, M.Ö. 8-7. YY.

http://moradergisi.com/haber/yunan_sfenks_heykel_sanati_hakkinda_bilgiler_-189782.html
(30.05.2021)

Antik Yunan sanatıyla birlikte figürler koruyuculuk vasfının yanında, sunak, mezar stelleri, mimari yapının elemanı (sütun) ve süs eşyalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Yunan sanatındaki figürlerin kullanım amacı ve anlamlarının yanı sıra çeşitliliğinin de arttığı söylenebilir. Siren, Medusa, Kentaur, Satir, bunlardan bazılarıdır. Sfenkslerden farklı olarak Kentaur (şekil 10, 11) insan başlı at gövdeli, Medusa başında yılanlar olan bir dişi, siren ise insan başlı kuş gövdeli ya da insan başlı balık gövdeli figürler olarak bilinmektedir. Anadolu'da Şahmaran olarak bilinen kadın başlı yılan gövdeli mitolojik figürün Medusa ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yunan mitolojisinde "insan kuşu" olarak da adlandırılan Siren M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Yunan sanatında tasvir edilmeye başlanmıştır. Ölen ruhların bir simgesi, ölümlere eşlik eden bir figür olarak kullanılmıştır.

Şekil 10

Şekil 11

Antik Yunan Dönemi, Siren, M.Ö.370

Yunan Sanatında Kentaur, M.Ö. 620-610

<http://www.worldhistory.org/image/2851/black-figure-hercules--nessos> (30.05.2021)

Geçmiş bin yıllar öncesine dayanan Türk mitlerinde ve sanat eserlerinde de birleşik figürlü hayvan sembolizmine dair esere rastlamak mümkündür. Güç ve yiğitliğin sembolü olan yırtıcılardan olan aslan, kaplan, kartal ve boğa gibi figürler bir arada kullanılarak doğaüstü bir görünüm kazanmıştır. Yırtıcıların diğer coğrafyalardaki inanışlarda olduğu gibi geleneksel Türk inanışında da benzer kavramlara karşılık gelmektedir. “Kapanlar, Türk kabilelerinin ve yiğitlerinin (Alp) en eski tözlerindedir. Kaplanın güç ve yiğitliğin sembolü olduğu bilinmektedir. Kaplan postu, Budist devirlerde de Budizm’in gücünü ve dolayısıyla hükümdarların kudretini ifade etmiştir” (Çatalbaş, 2011,s.51). Türk Uygurlıklarına ait eserlerde birleşik figürlerin ilk örneklerine Hun sanatında rastlanmaktadır. Pazırık kurganında bulunan eyer işleme(şekil 12) incelendiğinde kartal başlı ve aslan gövdeli bir figürün ele alındığı anlaşılmaktadır.

Şekil 12

Hun Dönemi, Pazırık Kurganı, Eyer işleme M.Ö. 3-6. YY.

<https://onturk.wordpress.com/2011/03/09/pazirik-kurganlari> (18.01.2022)

Hun Türkleri sonrası kurulan Göktürklerde de bir önceki dönemin sanatsal özelliklerini görmek mümkündür. Aslanapa; Hunlarda değer verilen ve sanat eserlerinde sıklıkla kullanılan kartal, aslan, pars gibi figürlerin, Göktürklerde boynuzlu, kanatlı ya da çift başlı olarak karakterize edildiğini ifade etmiştir (Aslanapa, 1990). Ögel’e göre (2010a) Göktürk ve Uygurlarda gücü temsil eden yırtıcılar beylerin koruyucu ruhu ve hukukunu da temsil etmiştir. Mitlerde ve sanat eserlerinde sıklıkla kullanılan hayvan figürleri bazen de birçok uzvu olacak şekilde tasvir edilmişlerdir. Başlangıçta sıradan bir kartal görüntüsü veren kartal daha sonraları çift başlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çift başlı kartalın, yerin ve göğün ortasında birbirinin etrafında tek varlık haline gelmesiyle oluştuğu, aydınlık ve karanlığı temsil ettiği düşünülmektedir. Uygur ve Göktürkler’ den Selçuklulara kadar var olan çift başlı kartal figürü ile farklı dönem ve uygarlıklara ait sanat eserlerinde de karşılaşılmaktadır. Bu durum aynı figürlerin farklı bölge ve dönemlerde benzer anlam ve biçimlerde düşünüldüğünü göstermektedir

Şekil 13

Hitit dönemi M.Ö. 700

Şekil 14

Orta Amerika, M.S.300

<https://www.gezi-yorum.net/etiket/alacahoyuk-antik-kenti> (16.01.2022)

<https://twtext.com/article/1223673750102724608> (16.01.2022)

Geleneksel Türk inanışlarında güç ve kudreti temsil eden hayvanların yanı sıra yırtıcı olmayan hayvan figürleri de sanat eserlerinde yer almışlardır. Geleneksel inanişaya göre bu figürler şans, uzun ömür, nazar, güzellik kavramlarına karşılık gelmektedir. Yırtıcı olmayan melez figürlerle Selçuklu sanatında da karşılaşılmaktadır. Selçuklu dönemi sanatı mitolojik figürlere dair birçok örnek barındırmaktadır. Mitolojik bir figür olan Siren diğer coğrafyalarda olduğu gibi İnsan başlı ve kuş gövdeli olarak tasvir edilmiştir. Bazen erkek bazen de dişi bir figür olarak sanat eserlerinde yer edinen bu figür ile Selçuklu dönemi mimarisinde kale, saray, türbe gibi yapılarda karşılaşmaktadır. Koruyuculuk vasfının yanında ölümlerin ruhlarına eşlik ettikleri ve nazardan koruduklarına da inanılmıştır.

Şekil 15

Selçuklu Dönemi, Siren Örneği, Konya İnce Minareli Medrese

<https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-sanatinda-siren-figuru> (23.02.2022)

Konya’da bulunan Kubadabat sarayı çinilerinde de birleşik figürlü hayvan sembolizmine dair örnekler yer almaktadır. Mimari yapıdaki seramik örneklerinde yer alan Siren figürü (şekil 16) erkek olarak tasvir edilmiştir.

Şekil 16.

<https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-sanatinda-siren-figuru> (23.02.2022)

Mitolojik karakterli olup melez bir yapıda olan figürlerden birisi de yılanıdır. Geleneksel Türk inanışına göre yılanlar yer altı dünyasıyla bağlantıyı sağlayan figürlerdir. Türk mitlerinin bazı versiyonlarında Erlik’in Vücudunun yılanlarla kaplı olduğuna inanılmaktadır (Beydili, 2005). Çok tanrılı inanışların yanı sıra tek tanrılı inançlarda da yılan figürü önemli bir karakterdir. Âdem ve Havva’nın cennetten kovulması hikâyesinde de şeytan yılan görüntüsünde karşımıza çıkmaktadır. Yunan mitolojisinde ona bakan herkesi taşa çeviren Medusa kötülüğün sembolü olarak bilinir. Anadolu mitlerinde yer altında yaşayan efsanevi Şahmaran olarak bilinir. Verilen örneklerden yola çıkarak yılan bazen iyilik bazen de kötülüğün sembolü olarak mitlerde yer almıştır. Gılgamış’ın gençlik otunu çalan, Adem ve Havva’ya elmayı yemeye ikna eden, Baltık Ülkelerinin mitlerinde geçen ve yumurta şeklinde olan evreni koruyan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi deyimiyle mitolojilerde geçen yılan öykülerinin cezbedtiğini ifade etmiştir (<https://mehmetaksoy.com/1980-1990-donemi/> Erişim tarihi: 01.05.2022). Anadolu mitolojisinde de Şahmaran ile ilgili çeşitli öyküler yer almaktadır. Öykülerde geçen Şahmaran insan başlı yılan gövdeli ayakları olan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kars ili sınırları içerisinde yer alan Ani’de bulunan eserde ise (şekil 14) bu figür insan, aslan, yılan figürlerinin karışımından oluşan bir biçimde tasvir edildiğini göstermektedir.

Şekil 17

Pakraduni hanedanlığı, 961-1045

<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-anide-bulunan-essiz-sahmaran-kabartmasi-gorucuye-cikti-4234/> 27.01.2023

Kökeni Anadolu'ya dayanan Şahmeran figürü dokunulmadığı zaman bereket, huzur getiren efsanevi bir figür olarak bilinmektedir.

Sonuç

Mitoloji ve sanat tarihsel açıdan düşünüldüğünde insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Çünkü insanoğlu anlamlandırmaya çalıştığı ya da düşüncelerini iletme isteğini yazı dilinin olmadığı dönemlerde sanat yoluyla ifade edebilmiştir. Bu bağlamda mitoloji ve sanatın birbiriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında Paleolitik çağlardan itibaren mitolojik karakterli figürlerin sanatın vazgeçilmez konuları arasında olduğu ve sonraki dönemlerde de etkisinin devam ettiği ifade edilebilir. Yaşanmış olduğuna inanılan öykülerin yanı sıra anlamlandırılmayan doğa olayları ve kavramların Tanrı-tanrıça, hayvan figürleri ile ilişkilendirilerek görselleştirme çabası bu konuların sanatta ele alınmasını sağlamıştır. Mitolojik kökenli figürlerin Neolitik dönem sanatında yoğun bir şekilde ele alındığını söylemek mümkündür. Sanat eserlerinde ele alınan figürler incelendiğinde Tanrı-tanrıça, hayvan figürleri ve evrene ait sembollerin içerisinde hayvan figürlerinin yoğunlukla kullanıldığını söylemek mümkündür. Hayvan figürleri gerçek görüntülerinin dışında doğaüstü görünüm kazandırılarak betimlenmiş ve birleşik hayvan figürleri olarak betimlenmişlerdir. Bazen iki farklı canlının birleşiminden oluşurken bazen de birçok figür birleşerek yeni bir görünüm kazanmıştır. Melez yapıdaki bu figürler arasında zaman, coğrafya, zihinde tasarlanış ve anlatım farklılıklarına bağlı olarak değişkenlikler göstermişse de benzerlikler olduğu da saptanmıştır. Figürlerin bazıları güç, asalet, koruyuculuk gibi kavramlarla özdeşleşmiş bazı figürlerde bereket, nazar, güzellik gibi kavramlarla özdeşleşmişlerdir. Figürlerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra karşılığı olan anlamlara göre isimlendirildiği söylenebilir.

Güç, asalet gibi kavramlarla özdeşleşmiş olan hayvan figürlerinin kullanım amaçları incelendiğinde bu figürlerin bazılarının döneminin yöneticilerine atfen yapıldığı

anlaşılmaktadır. Özellikle Mezopotamya ve Ortadoğu coğrafyasında yaşamış olan uygarlıkların saray girişleri ve duvarlarına devasa boyutlarda yapılmış olması bu tezi güçlendirmektedir. Giza Sfenksi'nin 20 m. Yüksekliğinde olması, Asur kralı saray girişindeki Lamasu kabartmasının devasa boyutlarda olması örnek gösterilebilir. Birleşik hayvan figürlerinin yer aldığı bazı eserlerin de yaşanmış olduğuna inanılan bazı öyküleri aktarmak amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Özellikle neolitik dönem öncesi ve sonrası yazı dilinin henüz olmadığı düşünüldüğünde buradaki amacın öyküleri görselleştirerek iletişim, bilgilendirme ve düşünceyi yayma amaçlı olduğu söylenebilir. Sümer mitlerinde yer alan Gılgamış destanının bazı bölümlerinin tabletlere işlenmesi bu teze örnek gösterilebilir.

Tarihsel süreç incelendiğinde mitolojik kökenli figürlerin Mezopotamya ve Ortadoğu'dan başlayarak ticaret, savaş veya göç gibi nedenlerle diğer coğrafyalara geçtiği söylenebilir. Asur, mısır gibi uygarlıkların sanat eserlerinde karşılaşılan Sfenkler sonraki dönemlerde Yunan sanatında görülmüştür. Antik Yunan sanatında da eklemeler ya da küçük değişimler sayesinde figürlerin çeşitliliği ve kullanım amaçları da değişmiştir. Yunan sanatında mimarinin yanı sıra günlük kullanım amaçlı seramiklerde, içecek kaplarında bu figürlerin kullanılması amaç ve değişimlere örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak mitoloji ve sanatın birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu ve birleşik hayvan figürlerinin ilk örneklerin de Neolitik dönemden başladığı, sonraki dönemlerde de farklı coğrafyalarda devam ettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Armutak A., (2004). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi. İstanbul Üniversitesi, Vet. Fak. Dergisi. Sayı: 30
- Aslanapa O., (1990). Başlangıçtan beylikler devri sonuna kadar Türk sanatları Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt 1.
- Bayat, F. (2005). Mitolojiye Giriş. Çorum: Karam Yayınları
- Baynes K. (2004). Toplumda Sanat. Çeviren: Yusuf atılgan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beydili, C. (2005). Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük. Çev: E. Ercan, Ankara: Yurt Kitap.
- Çatalbaş R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. Turan-Sam. Cilt: 3 . Sayı: 12
- Kramer, S. N.(1999). Sümer Mitolojisi. ÇEVİREN: Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 128 B. S. 69
- Özhan Öztürk. Dünya Mitolojisi. Nika Yayınları. Ankara, 2016
- Schmidt K., (2007). Harald Hauptman ve Klaus Schmidt, 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanın En Eski Anıtları, Stuttgart: Theiss Verlag, 430-439.
- Temur A. (2016) Yunan Sanatında Karışık Yaratıklar Ve Kökenleri Işığında, Doğu Sanatları İle Batı Sanatları Arasındaki Etkileşimler, Uluslararası Amisos Dergisi Journal of International Amisos, 2016.sayı 1. S. 1-15.

Yılmaz F. B. (2018) Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi, ISSN 2636-753X / Cilt No 1, Sayı No 1,

Yararlanılan Linkler

Kahyaoğlu D. (2018) <https://kaynaklarlatarih.blogspot.com/2018/04/nevali-corinin-kesfi.html/> (05.05.2021)

<https://mehmetaksoy.com/2000-2010-donemi> (27.07.2022)